

O Krškem sem prvič slišal od svojega očeta, ko mi je pripovedoval, da je bilo njegovo službeno mesto Videm, kamor ga je v davnih letih 1911–1912, še pred prvo svetovno vojno torej, kot stalnega učitelja z dekretom namestila takratna Avstro-Ogrska.

Stanovati je moral v Krškem, ker na Vidmu ni našel sobe. V starem delu Krškega pa je bila gostilna, ki je imela sobe in hrano.

Tako je vsak dan hodil čez Savo prelesenega mostu na Videm in nazaj. Dolgo sem mislil, da so to bile razdalje in dolge poti. Oče je bil Pohorec iz Frama in zagret hribolazec, zato sem razmišljal, da je te poti z lahkoto opravljal. Nekaj let po vojni, hodil sem še v gimnazijo, me je oče neke počitnice peljal z vlakom v te kraje. Takrat sem videl, da sta Videm in Krško praktično en kraj, loči ju samo Sava, ki pa je tudi deželna meja med Štajersko in Dolenjsko, prav tako pa med bizelčanom in cvičkom.

Krško

Temne sence nad Krškim

Leta 1990 sem bil v parlamentu (takrat še skupščini) RS izvoljen za podpredsednika parlamentarne komisije za zaprtje Jedrske elektrarne Krško. Predsednik je bil takratni župan Brežic g. Tomšič.

Udbovci preplavili Krško

Že na prvi seji nas je predsednik obvestil, da bomo imeli velike težave pri svojem delu, predvsem z zbiranjem dokumentacije, s pričevanji strokovnjakov in ne nazadnje z nekdanjo Udbo oziroma SDV, saj so po začetku graditve JEK njeni predstavniki preplavili Krško in Brežice. Kasneje so se težave pokazale tudi pri samih službah v parlamentu, saj nismo dobili svojih prostorov za seje, urniki sej parlamentarnih odborov in komisij so se prekrivali, tako da

je bila sklepčnost vedno vprašljiva. Nismo dobili denarja za ekspertize strokovnjakov, delo tajnic je bilo oteževano, ni bilo aparatov za snemanje in še in še. Delovanje SDV sem kmalu občutil tudi sam. Pred-

sednik mi je naročil, naj se povežem z g. Kerštincem, ki je bil šef varnostne službe pri JEK, zdaj pa je živel v Celju, in naj ga povabim na sejo komisije. Poklical sem ga po telefonu in ga prosil, kar mi je naročil pred-

sednik. Odgovoril mi je: "Pridem, če mi to dovoli notranji minister Igor Bavčar." Po dveh dneh me je klicala tajnica naše komisije Andreja Cokan, da mi bo poslala vabilo na sejo. Tisti dan, ko je vabilo prišlo, so mi razbili poštni nabiralnik, osem pisem pa razmetali po cesti. Dve plavi kuverti, v eni je bilo tudi vabilo za sejo, sta bili raztrgani. Poštni nabiralnik sem še isti dan zamenjal, vendar je bil tudi novi drugi dan razbit. Pri naslednji seji parlamenta sem poiskal Igorja Bavčarja, bila sva v isti stranki (SDZ), in mu povedal o dogodku. Pogledal me je in rekel: "A tako." To je bilo vse.

Ozadje graditve JEK

G. Kerštinc ni prišel na nobeno našo sejo. Pridobili pa smo prof. inž.

Sergeja Bubnova in pravico do ogleda JEK od znotraj.

19. 11. 1990 dopoldne smo si ogledali JEK, nato pa smo imeli sejo v prostorih papirnice Djuro Salaj. Sergej Bubnov nam je v svoji ekspertizi razložil idejo, začetek in potek graditve JEK: "Za graditev JEK je prišel partijsko-politični ukaz od Tita. Lokacijo so določili Razgorič (predsednik takratne jugoslovanske jedrske komisije), Stane Kavčič in Savka Dapčević, kar iz vlaka. Westinghaus, ki je bil popoln nosilec izvedbe, je izsilil pogodbo po načelu "vsi stroški se plačajo" ne glede na čas in način dela. Pogodba za notranjo opremo pa je bila na ključ. Izvajalci so bila naša podjetja (na primer Gradis), ki niso imela nobenih izkušenj pri graditvi nuklearke. Načrtov v začetku ni bilo. Nato so načrti prihajali postopoma v različnih časovnih razmikih, saj se je čakanje zaračunavalo v režijo. Načrte sta delala Gilbert in Gay. Graditi so začeli brez gradbenih dovoljenj. Gradbeni dnevnik je vodil dr. Pavlovič. Pri takratnem izvršnem svetu SRS je bil za graditev nuklearke odgovoren pomočnik sekretarja za urbanizem, a je bil preveč strokoven, zato ga je zamenjal politik in literat dr. Vratuša. Gradbeni jama je bila izkopana že veliko prej, preden so prispeli načrti in preden so prispeli gradbeni inženirji, zato so jo morali tudi zasipavati, ker je bila prevelika. Pri postavljanju železne konstrukcije, ki bi morala biti zavarjena, je podjetje Djuro Djaković doseglo svetovni rekord pri varjenju, saj jim je bila varnost verjetnostna kategorija.

Zamolčana potresnost

Prevara za Američane in Westinghaus pa je bila seizmološka situacija in seizmološka karta, za katero so bili najzahtevnejši in najbolj občutljivi, saj je seizmološka situacija temeljna zahteva za varnost. Seizmološka dognanja dr. Uroša Premruja in dr. Ivana Lapajneti niso veljala, saj so opisovala tektonsko prelomnico tik ob lokaciji JEK. Zato so dali seizmološko situacijo pripraviti inštitutu v Skopju. Seizmolog g. Ribarič je bil takrat v Skopje honorarno nastavljen. V tistih časih so vsi inštituti,

če si jih dobro plačal, delali analize in ekspertize takšne, kot jih je zahtevala partijska politika. Podpise strokovnjakov so tudi ponaredili, kolikor je to koristilo politiki. Si lahko predstavljate? Za graditev JEK je bilo izdanih 129 gradbenih dovoljenj, večina pozneje. Poročilo izvršnega sveta SRS o graditvi JEK je leta 1975 podal dr. Miran Mejak, nato pa je nastal popoln molk. Obratovno dovoljenje je JEK dobila 7. 7. 1989.

Zanimivo je, da je našo komisijo o strokovni zmoti dr. Premruja in dr. Lapajneti preprčeval dr. Stanko Buser, češ da tektonska prelomnica, ki sta jo opisala in narisala na seizmične karte in je bila tik ob sedaj stoječi JEK, ni tako globoka in nevarna, čeprav je območje Krškega seizmično najbolj nemirno na vsem območju nekdanje Jugoslavije. Dr. Stanko Buser je bil kasneje imenovan za veleposlanika RS v Švici.

Jugokomunisti in Gadafi

V času graditve JEK je bilo značilno, da je med pravnimi, finančnimi in generacijskimi predniki današnje združene liste, to so KPI, KPS, in Titom ter Libijcem Gadafijem vladalo srčno prijateljstvo. Oba totalitar-

Cerkev sv. Janeza v Krškem

ca sta si želela svoje atomske bombe. V zahvalo za Titovo JEK je Gadafi v Zagrebu postavil ginekološko kliniko, kamor je pošiljal zdraviti tudi svoj harem. Celjska klavnica pa je lahko za Libijo opravljala obredno klanje govedi. Neomamljenim govedom, ki so morala imeti glavo obrnjeno proti Mekki, so rezali vratove. Obred je izvrševal libijski svečenik, ki je kot študent prebival v Ljubljani. Klanje je potekalo ponoči, v popolni tajnosti. Po obredu se je pilo in jedlo v motelu Merx. Za to delo so bili določeni najbolj preverjeni mesarji in s stra-

ni republiške veterinarske uprave določeni strokovnjaki. Neznamenitosti Krškega so segale po vsej Sloveniji.

Krška grobišča

Naslednja neznamenitost so bile krške ledenice. Gostilničarji in mesarji Krškega so si ob Savi zgradili betonske bazene (ostanki so vidni še danes), v katerih so zmrzovali vodo iz Save. Led so nato razžagali v kvadre, te pa nato razvažali v zato pripravljene ledenice. Dve takšni ledenici sta bili izdolbeni v Trško goro. Bili sta prostrani, dolgi od 30 do 40 m. V času okupacije sta bili preurejeni v protiletalski zaklonišči.

Gospod Ivan Hlebec pripoveduje: "1. 1. 1949 smo v Krškem ustanovili okrajno prevozno podjetje Prevoz Krško. Dobil sem nalogo, da pri Bohorčevi štali odpremo dve takšni zaklonišči, ki sta bili leta 1945 napolnjeni z ljudmi in nato oba vhoda z minami razrušena. V pomoč sem dobil pet grobarjev. Ko smo odprli prvo zaklonišče, smo imeli kaj videti. Trupla so bila dobro ohranjena, z na hrbtu s telefonsko žico zvezanimi rokami. Dobro so se ločili moški, ženske in otroci. Globlje v zaklonišču pa so bila trupla že razpadla. Trupla smo nalagali na odprt tovornjak, zato so se ljudje ustavljali in gledali. Ustavil se je tudi znan krški taksist Stanko Žerjav in začel pripovedovati: 'Vidiš, Ivan, tukaj bi lahko bil tudi jaz zraven.' 'Kako?' sem ga vprašal, 'saj ti nisi bil v Celju, tukaj pa je zraven mrtvih cel kup osebnih dokumentov (tudi legitimacije Heimatabunda), ki dokazujejo, da so ti ljudje bili iz Celja.' Stanko mi je odgovoril: 'Blizu tukajšnje cerkve imam hišo. Neko noč so me zbudili tovornjaki, ki so obračali pred cerkvijo. Šel sem gledat, kaj se dogaja. Pred cerkvijo sem videl veliko skupino ljudi, ki so imeli na hrbtu zvezane roke. Videl sem tudi, da okoli njih stojijo stražarji. Hotel sem se umakniti, vendar so me videli. Nagnali so me v skupino in nas vse skupaj gnali proti Bohorčevi štali. Pri Komočarjih je bila živa meja, ki sem jo izkoristil, da sem se lahko skril v njihov hlev. V strahu »

Matija Gubec v Krškem

»sem čakal, ali me bodo iskali. Kmalu se je razlegla močna eksplozija, nato je bilo vse tiho. Ko se je začelo dani, sem šel gledat, kaj se je zgodilo. Vhod v bunker oziroma zaklonišče je bil zasut s svežo zemljo. Naslednjo noč so spet prišli tovornjaki, spet je bila eksplozija, z zemljo je bil zasut vhod drugega zaklonišča.»

Upor zaradi smradu

Po tej Stankovi izpovedi smo mrličje nalagali naprej. Moji grobarji so jih v lesenih zabojih nosili na tovornjak. Smrad je postajal čedalje hujši, tako da so grobarji pili čedalje več žganja, ki so si ga v pletenki prinesli s seboj. En dan so se celo stopli za zlat pečatni prstan. Nato so se dogovorili, da bodo zlatnino, ki so jo našli, dali v skupno posodo, kamor so nalili žganje, in nato dali vse skupaj pretopiti. Naše delo je trajalo štiri dni. Dnevno sem odpeljal tri do štiri tovornjake. Mrličje smo vozili v Žedovinek za starim pokopališčem, kjer so bile vrbe žalujke. Zaradi neznosnega smradu v samem zaklonišču so se uprli najprej delavci, čes da ne bodo tega več delali. Zaradi smradu, ki se je po mestu, skozi katerega smo vozili, širil z odprtega tovornjaka, so se začeli močno zgražati tudi drugi prebivalci Krškega. Po končanem delu pri tem bunkerju je prišel k meni udbaš in mi začel razlagati, da so v

Brestanica

tem bunkerju bili ljudje, ki so iz Hrvatske bežali pred partizani, neka brodska brigada pa jih je dohitela in pobila. Odgovoril sem mu, da Hrvatje niso imeli legitimacij Heimatbunda iz Celja. Odgovoril mi je: 'Tovariš, za tebe je najbolje, da si čisto tiho in da nič ne veš o tem.' Zato drugega zaklonišča-grobišča nismo več odpirali. Tako je ostalo nedotaknjeno do današnjih dni. V Žedovinku so razširili staro pokopališče, vrbe žalujke so posekali. Tam, kjer so bila zaklonišča, zdaj stojijo nove stavbe, vendar je zaklonišče-grobišče še vedno nedotaknjeno. Pri našem opraviilu ni bilo nikoli nobenega predstavnika milice, Ozne ali občine niti sodišča. Države ni zanimalo, kaj počnemo."

Praznjenje Starega piskra

Gospod Ph., nekdanji miličnik v pokoju, ki je vedel, da vodim komisijo Demosa v Celju, me je vprašal: "Ali veste za bunkerje v Krškem?" Odgovoril sem, da ne vem. "Potem me pa poslušajte. Poleti 1945 so iz Starega piskra in

teharskega taborišča iz Celja s tovornjaki odpeljali v Krško vsaj 700 zapornikov. V prvi bunker so jih natrpali 300, v drugega pa 400. Nato so oba vhoda z minami razrušili. Pred letom 1950 so enega odprli, ker so ga izpraznili. Trupla so bila zelo ohranjena, posebno ena izredno mlada in lepa blondinka, ki je obležala na polici, kjer je verjetno iskala zraka. Ob dotiku je v trenutku razpadla."

Gospa G.: "Nisem bila stara 20 let, vendar so me poleti 1945 zaprli v Stari pisker v Celju. Nekega dne me je paznik, ki sem ga poznala, poklical iz nagnetene celice, čes da moram iti pomagat v kuhinjo pripravljat hrano. Tisti dan in še nekaj dni za tem, ko sem delala v kuhinji, so vse celice, nagnetene z jetnicami in jetniki, izpraznili. Tovornjaki, ki so prišli iz Ljubljane, so pred Starim piskrom vse noči neprestano brneli. Odvažali so jetnike – neznano kam."

Grobišče za grobiščem

Neznamenitost Krškega je tudi gramozna jama v Belem bregu. Ivan Hlebec: "Kot poklicni šofer sem vozil tudi za cestno upravo. Dobil sem nalog in pet cestarjev, da naložimo gramoz iz gramoznice v Belem bregu. Avto sem postavil vzratno v jamo. Cestarji so začeli nalagati. Kma-

lu so naleteli na človeške kosti. Pri kopanju je bilo kosti čedalje več. Eden od delavcev je našel sanitetni povoj, v katerega sta bili zaviti dve zlati ženski uri. Vsi smo začeli premetavati in brskati po velikem kupu kosti. Zaradi tega nas je cestna uprava prestavila v kamnolom Role."

Neznamenitost Krškega je tudi gramoznica pri Mrtvicah. Gospod Silvo Golob pripoveduje: "V gramoznici na levi strani Save je bilo ubitih 80 do 90 domobrancev, ki so jih pripeljali iz Šentjerneja. Med njimi je bil tudi Anton Štekelj, ki je bil samo ranjen in je živ ušel iz jame. Zdaj živi v Ljubljani. V to gramoznico je papirnica Videm odlagala drevesne olupke. Pri Mostecu, na koncu vasi, je 120 metrov dolg protitankovski jarek, kjer so pobili okoli 4.000 žrtev, pripeljanih s Teharij. Leta 1987 so jih izkopali in odpeljali neznano kam. Mostec je na levi strani Save med Vidmom in Brežicami, kjer potok Gabrnica zavije proti Brežicam."

Protitankovski jarek

Neznamenitost Brestanice (nekdanjega Rajhenburga) je protitankovski jarek na desni strani novega mostu čez Savo, pri Hafnerjevih. Gospod Ivan Hlebec pripoveduje: "Po vojni sem peljal tovornjak po desni strani proti Brežicam. Pri Hafnerjevih je bila cesta prekopana zaradi protitankovskega jarka. Čez ta globoki prekop je bil zgrajen lesen most. Tovornjak sem ustavil, da sem preveril varnost mostu. Proti Savi sem videl dolg protitankovski jarek, ki so ga zasipavali nemški vojni ujetniki. Zraven je stal Zvone Prosenik. Poznala sva se, pa sem ga vprašal, kaj počnejo ti ljudje tukaj. 'Kaj ne vidiš? Ponoči so jih pripeljali iz Celja in jih pobili.' Videl sem brezštevila, na pol zasuta trupla, pa sem vzkliknil: 'Pa toliko!' Odgovoril je: 'To še ni nič, v Krškem smo napolnili že dva bunkerja.' Ta jarek je velika povodenj leta 1954 s trupli vred popolnoma izplaknila. Ostala pa so grobišča Rajhenburžanov (Šaferja, Juga, Hafnerja, Ačka, Preskarja) v strelskih jarkih na brestaniškem (rajhenburškem) gradu."

Janez Črnej

Brestanica